

О. Барбар

Польша и Литва

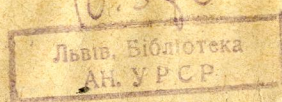

ОТПЕЧАТЪКЪ ОТЪ СП. „СЛАВЯНСКА БЕСЕДА“

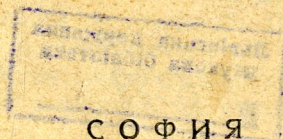
Год. II. кн. 2. — м. априлъ 1938 г.

ОТОНЪ БАРБАРЪ

ПОЛША И ЛИТВА (POLSKA A LITWA)

ZIMORY BALZERA

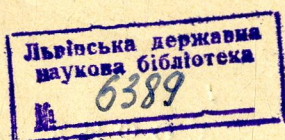

~~239046~~

~~239046~~

+ T3(47)/4 + T3(47)/61

Z ZAPISU
OSWALDA
BALZERA

ПОЛША И ЛИТВА
(POLSKA A LITWA)

Въ първата половина на м. мартъ т. г. европейскитѣ държави бѣха разтревожени отъ наново избухналия споръ между Полша и Литва по поводъ убийството на единъ полски войникъ на полско-литовската граница. Известенъ е вече ултиматумътъ на полското правителство до литовското по този поводъ, а сжщо и пълното възприемане на полскитѣ условия отъ страна на Литва.

Искането на полското правителство за незабавно установяване на дипломатически, търговски, телеграфопощенски, телефонни и др. сношения между дветѣ съседни държави бѣше веднага възприето отъ литовското правителството и сега, може да се каже, вече сж възстановени нормални добросъседски сношения. Тия сношения, още отъ деня, когато се създаде Литва, т. е. въ продължение на 18 години не сжществуваха никакъ, по единствената причина на Литва, която още отъ първия день на сжществуването си затвори границата си отъ къмъ Полша и не искаше да чуе за никакви сношения съ голѣмата си южна съседка, въпрѣки нѣколкократната досега намѣса на Обществото на народитѣ и въпрѣки явнитѣ материални загуби, които понасяше отъ това самото литовско стопанство. Плаването по рѣката Нѣменъ, която пресича полско-литовската граница и по която до войната се изнасяха отъ Полша грамадни количества материали, особено дърва, до Балтийското море. бѣше спрѣно, и литовското балтийско пристанище Мемелъ (Клайпеда), — цвѣтущъ отъ преди свѣтовната война портъ за износъ главно на дървенъ материалъ отъ северна Полша, — стои още замрѣлъ. Отъ това положение Литва търпѣше грамадни материални загуби, но въпрѣки това, постоянствувахе да упорствува и не искаше да завърже нормални сношения съ Полша. Въпрѣки че и Литва е членъ на Обществото на народитѣ и че по силата на това обстоятелство тази държава бѣше длъжна да има нормални сношения съ съседитѣ си, които сж

членове на сжщото Общество, — Литва, при все това, не отваряше границата си къмъ Полша.

Но въ какво се състоеше разпрата между Полша и Литва?

Ядката на раздора е гр. Вилно съ околността му.

Презъ м. октомврий 1920 г. полскитѣ войски, преследвайки разбититѣ болшевишки армии северо-източно отъ Гродно, завладѣха и Вилно съ околността, като изтласкаха отъ тамъ сдруженитѣ тогава съ Съветитѣ литовски войски и установиха границата между Полша и Литва.

Столицата на Литва е гр. Ковно, на литовски езикъ Каунасъ. Обаче частъ отъ литовската интелигенция претендира за гр. Вилно, а нѣкои литовци отиватъ по-далечъ, като претендиратъ и за тритѣ полски воеводства (области): Вилно, Новогрудекъ и Бялистокъ. Споредъ преброяването отъ 1923 г., Литва имаше 2,089,960 жители, къмъ които, като се прибави и населението на гр. Клайпеда и околността, присъединени къмъ Литва презъ 1924 г., чието население възлиза — споредъ преброяването, извършено отъ германцитѣ — на 140,000, — ще излѣзе, че Литва презъ 1924 г. е имала около 2,200,000 жители, а сега тѣ сж около 2,500,000, съ около 56 хиляди кв. километри ~~на~~ повърхность. Обаче, въ днешна Литва живѣятъ около 9% поляци, т. е. надъ 200,000 души. Споредъ преброяването отъ 1921 г. (взимаме даннитѣ отъ преброяването, станало презъ 1921 г., защото всички по-нови статистически данни сж много по-неблагоприятни за литовцитѣ), воеводството Вилно е имало 981,079 жители, отъ които 57,281 сж били литовци (литвини). Самиятъ градъ е ималъ 128,954 жители, отъ които литовцитѣ сж били само 2,920 души, т. е. съставлявали сж 2·3 на сто отъ цѣлото население на града. Обаче, преброяването презъ 1931 г. даде още по-поразителни резултати за литовцитѣ, а именно: воеводството Вилно има 1,276,000 жители, отъ които литовци ~~62,000~~ души, което не дава дори и 6%. За другитѣ две воеводства виждаме сжщото явление. Презъ 1921 г. воеводството Бялистокъ е имало 1,309,284 жители, отъ които ~~9,872~~ литовци, а воеводството Новогрудекъ е имало 822,101 жители, отъ които ~~4,801~~ сж били литовци. А презъ 1931 г. тия две полски воеводства сж имали: Бялистокъ — 1,643,900 жители, отъ които ~~63,000~~ литовци, и Новогрудекъ — 1,057,000 жители, отъ които 4,400 литовци.

За третѣ воеводства литовцитѣ сж били презъ 1921 г. 3⁰/₀, а сега сж ~~поименовано~~ 2⁰/₀ отъ цѣлото население. Ако се сжди по етнографията на Вилно и околността му, трѣбва да се подчертае, че вилненската земя никога — нито сега, нито въ миналото — не е била населена въ болшинството си отъ литовци. Това го потвърждаватъ въ своитѣ научни трудове и професоритѣ Мошчицки, Клосъ, Масарикъ, Владиславъ Помянъ и др. За това свидетелствува и славянскиятъ произходъ на всички народни названия на мѣстности, села, гори и рѣки въ тая страна.

*

Държавниятъ животъ на Литва започва отъ около 1315 г., когато Литовскиятъ великъ князь Гедиминъ (1315—1341) е обединилъ литовскитѣ племена и князе и установилъ своята столица въ Вилно. До това време Литва не е имала държавенъ животъ. ако и да сж запазени нѣкои предания за предшественицитѣ на Гедиминъ, а именно Ринголдъ и неговия синъ Мендогъ, като водачи на литовскитѣ князе отъ срѣдата на 13-то столѣтие.

Вилно е билъ столица на великитѣ литовски князе въ продължение само на около 70 години, т. е. до 1386 г. Отъ тая година, въ която Литовскиятъ князь Ягелло се е оженилъ за полската кралица Ядвига, като е приелъ името Владиславъ, Вилно е станалъ втора (следъ Краковъ) столица на Полша. Тукъ полскитѣ крале сж прекарвали голѣма частъ отъ годината. Съ женитбата си за Ядвига, Ягелло се покрѣстилъ и заедно съ него приела е християнството и цѣла Литва. Общитѣ опасности сблизили Полша и Литва. Това свързване или съюзъ между Полша и Литва, извършено по доброволно изразената воля и на дветѣ страни, е било отъ голѣма полза за тѣхъ. Защото, както Полша тогава е имала да се бори съ домогванията за земи отъ къмъ маджаритѣ и особено срещу нападенията на тевтонския орденъ (нѣмцитѣ), така и Литва е била тогава нападана отъ московскитѣ князе и особено отъ татаритѣ отъ изтокъ, а отъ западъ е била постоянно нападана и оплячкосвана сжщо отъ тевтонцитѣ. Набожната полска кралица Ядвига се е въодушевявала още и отъ желанието да разпространи християнската вѣра и надъ дотогава още езическа Литва. Следъ смъртъта на Ядвига, поляцитѣ запазватъ полскиятъ престолъ за Ягелло, а следъ него-

вата смъртъ до 1569 г. виждаме на полския престолъ крале почти всички отъ династията на Ягелло, и по тоя начинъ създадената веднажъ лична уния между дветѣ държави е продължила да съществува до тая година съ малки прекъсвания. Обаче съюзътъ между дветѣ държави се е развилъ по-после още повече както ще видиме по-долу. Владиславъ III, нареченъ отпосле Варненчикъ, който е падналъ убитъ при Варна въ 1444 г., е билъ сжщо отъ династията на Ягелло. Това време е било и за дветѣ държави време на политически и културенъ напредъкъ. Това свързване на Литва съ Полша е дало, особено на по-малката и по-слаба Литва, възможность да отбива успѣшно честитѣ нападения на споменатитѣ вече нейни неприятели. За тая цель се започнали общи полско-литовски приготовления, особено за борба съ тевтонския орденъ, който съ честитѣ си нападения на Литва е заплашвалъ и земята на Полша. И съюзътъ между Полша и Литва се увенчалъ съ голѣмата победа надъ тевтонцитѣ на 15.VII. 1410 г. при Грюнвалдъ, въ която 36,000 поляци и 19,000 литовци нанесли съкрушително поражение надъ 45,000 тевтонци, които сж били, обаче, несравнено по-добре въоръжени. Както е известно тази победа развѣнча за винаги легендата за непобедимостта на тевтонцитѣ и създаде условия за по-спокойно съществуване за Полша и Литва. Презъ 1413 г. въ Хородно е била сключена още потѣсна уния между дветѣ държави. Тогава се започнало и по-голѣмо културно общуване между двата народа.

На 1 юлий 1569 г. между Полша и Литва се сключи въ гр. Люблинъ новъ съюзъ (уния), чрезъ единъ специаленъ договоръ, известенъ въ изторията подъ името Любелска уния. Тоя документъ е твърде важенъ, защото въ него се подчертава, какво съединението между двата народа и държави се подновява „въ братска вѣрность за вѣчни времена и за вѣчно величие и слава“, както се казва въ самия договоръ. По силата на Любелската уния, дветѣ държави сж имали единъ кралъ — това е билъ полскиятъ кралъ, който е носилъ и титлата „великъ князь литовски“; имали сж единъ сеймъ, една монета, единъ печатъ и единъ гербъ, върху който е билъ изобразенъ полскиятъ бѣлъ орелъ и литовския конникъ (погонъ литевски). Любелската уния, създадена по доброволното желание на представителитѣ на двата народи е единъ отъ най-великитѣ и отъ първостепенно

държавно значение политически актове през времето на златния въкъ на старата полска държава. Отъ тази уния Полша и Литва образували една единна държава съ столица Краковъ, а въ Вилно е оставалъ кралски намѣстникъ. Обаче Литва си запази отдѣлно управление съ свой законникъ, т. е. сборникъ отъ закони, нареченъ литовски статутъ. Това братско единение на Полша и Литва продължи до подѣлбата на Полша и до изгубване на нейната политическа независимостъ. Литва сподѣли съ Полша всички исторически сждби.

Въ 1578 г. полскиятъ кралъ Стефанъ Батори основава въ Вилно полски университетъ и отъ тогава Вилно става голѣмъ центъръ на полската духовна култура.

Културното влияние на Полша спрямо Литва се е проявило по най-миренъ и, тъй да се каже, естественъ начинъ. Въ продължение на повече отъ петстотинъ години въ Литва е господствувало влиянието на полската култура, която е била култура на по-издигнатитѣ литовски общественни сръди. Както литовскитѣ боляри, така и сръдната и дребната литовска шляхта, а сжщо и голѣма частъ отъ заможното селячество, — всички сж говорили, четѣли и мислили на полски езикъ. Това днесъ го признаватъ и самитѣ литовци. Известниятъ литовски публицистъ Видунасъ, въ книгата си „Литва“, която излъже още преди Световната война, казва: „Полящината и нейното предаване по наследство е станала символъ за култура не само въ етнографска Литва, но и всрѣдъ литвинитѣ (литовцитѣ), живущи въ Малорусия“. Народовластническитѣ и демократически идеи, идеци отъ Полша, които повлияли за духовното преобразуване на литовското общество въ епохата на полско-литовската уния, сж били наричани въ Литва съ името „полски свободи“.

Както въ старитѣ въкове, романизацията на разнитѣ страни въ Европа, така и уполячването на Литва отъ края на 14-то до края на 16-то столѣтия извади тая страна, изгубена всрѣдъ езерата и горитѣ, изъ нейната самотност и я постави въ реда на тогавашната западно-римска цивилизация. Полското влияние въ историята на Литва настѣпи отъ 1386 год. следъ тъй наречения „малоруския периодъ“, който остави сравнително твърде малко следи въ литовската култура. Презъ време на тоя малоруски периодъ (до 1386 г.), т. е. до когато литовцитѣ, чрезъ близко общуване съ малоруситѣ, сж би-

ли подъ тѣхно влияние, — до тогава господстващиятъ езикъ всрѣдъ просвѣтениѣ литовски срѣди е билъ черковно-славянскиятъ и най-вече измежду малоруситѣ се вземали за чиновници въ държавната администрация. Но при все това, Литва си оставала езическа и едва въ 1386 г. Полша ѝ донесла християнството. Влиянието на полската духовна култура върху Литва продължи около 500 години, т. е. до времето когато всрѣдъ селскитѣ маси въ Литва се зароди известна неприязнь спрѣмо тогавашнитѣ литовски просвѣтени срѣди, които бѣха вече силно уполячени. Така, къмъ края на седемдесеттѣхъ години отъ миналото столѣтие се появи литовското национално движение. Трѣбва да почертаемъ, обаче, че това уполячване на Литва съ нищо не е засѣгало нейната самостоятелностъ, а, напротивъ, създавало е цивилизаторска почва за съграждането собствена родна литовска култура. Когато следъ малоруския периодъ настѣпи полската епоха, т. е. епохата на полското културно влияние, тогава въ Литва навсѣкжде се е установилъ като официаленъ езикъ не полскиятъ, нито латинскиятъ, а именно литовскиятъ, който е билъ нѣщо срѣдно между селския литовски езикъ и литературния полски. И както навсѣкжде, кждето се срещатъ две култури, по-висока и по-ниска, винаги по-високата е тая, която повече дава, отколкото взема, така е станало и тукъ. Но и тая, по-високата, често е заимствувала отъ по-ниската култура. Полската култура е използувала разнитѣ литовски народни мотиви, шевици, народнитѣ легенди, пословици. А пъкъ на границитѣ на тия две култури се създадоха условия да се родятъ едни отъ най-великитѣ личности на Полша, които да обикнатъ и да възпѣятъ Литва като свое собствено отечество. Така, великиятъ Мицкевичъ още съ първитѣ си думи, съ които започва най-великото творение на полската художествена литература — поемата „Панъ Тадеушъ“ казва:

„Литво, отечество мое, ти си като здравето“ . . .

*

И така, многовѣковното политическо и културно общуване между поляци и литовци, еднаквото имъ въроизповѣдание, честитѣ сродявания (женитби) между тѣхъ, голѣмата колонизация на поляци въ земитѣ на Литва — колонизация, достигаща до брѣговетѣ на Балтийското море, — всички тия условия благоприятствували, щото голѣма частъ отъ литовското население да се уполячи

окончателно. Този фактъ е болезненъ за нѣкои литовци, тъй както е болезнено и за поляцитѣ пълната германизация на голѣма частъ отъ Долна Силезия. Но би било сжщинско безумие да искаме сега да се повърне онова положение, което е било преди 4—5 столѣтия.

*

Още при създаването на полската държава, на литовцитѣ, живущи въ Полша, се даде пълна свобода, да организиратъ свои училища и въобще свои културни учреждения. Въ тритѣ споменати воеводства тѣ още отъ 1921 г. иматъ около 120 частни училища, отчасти подпомагани отъ полската държава, 22 училища, поддържани изцѣло отъ полската държава, и други 20 училища съ смѣсено обучение на полски и литовски езикъ, поддържани изцѣло отъ Полша. Освенъ тия литовски училища виждаме въ Вилно: 1 срѣдно и 1 специално литовско училище, тамъ излизатъ две литовски списания и има нѣколко литовски културни дружества, а въ Варшава, столицата на Полша, има едно литовско училище. Изобщо взето, Полша, уважавайки правата и на най-слабитѣ народностни малцинства, даде на литовцитѣ пълна културна свобода. Отъ друга страна, и литовцитѣ ако и да не поддържаха никакви официални сношения съ Полша, бѣха оставили на поляцитѣ, живущи въ Литва известни училищни свободи. Но отъ 1926 год., особено въ време на властвуването на правителството на Валдемарасъ, литовскитѣ власти почнаха едно систематично гонение на полскитѣ училища въ Литва, а заедно съ това и една усилена агитация, насочена изобщо срещу Полша, а това изостри твърде много настроенията между дветѣ съседни страни. До преди четире години, т. е. до сключването на договора за ненападение между Германия и Полша, частъ отъ германския политически печатъ а и досега цѣлиятъ болшевишки политически печатъ държаха страната на Литва срещу Полша. Побужденията тука сж обясними. Още презъ време на свѣтовната война когато германцитѣ бѣха окупирали Литва, бѣха почнали едно планомѣрно насърдчаване на младото литовско национално движение, като по този начинъ действуваха срещу Русия, но сжщевременно и срещу Полша. А пъкъ явнитѣ симпатии, които и сега съветскитѣ политически печатъ проявява спрѣмо Литва, се съвпадатъ напълно съ следващата отъ Съветитѣ политика за раздухване спороветѣ, които възникватъ или биха могли да възник-

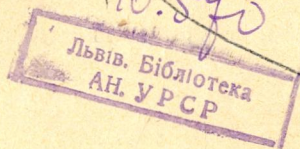
натъ между разнитѣ народи и държави, Литовскитѣ правителства държаха враждебно поведение спрямо Полша, подкрепяни въ последнитѣ години отъ Съветитѣ, въпрѣки че Литва по пространство е 7 пѣти, а по население е 14 пѣти по-малка отъ Полша. Но последнитѣ вжтрешни разпри въ редоветѣ на управляващитѣ болшевики и явно последвалото отъ това вжтрешно и външно отслабване влиянието и силата на Съветитѣ, ги застави да откажатъ своята помощъ на литовцитѣ при възникналия полско-литовски споръ презъ м. мартъ т. година.

Накрай, нека да изтъкнемъ пълното спокойствие, съ което досега полското общество и полскитѣ правителствени срѣди се отнасяха къмъ спора съ Литва. И ако да не бѣше убийството на полския войникъ отъ литовскитѣ граничари презъ м. мартъ т. г., може би и сега щѣше да бжде търпѣно това единствено въ Европа състояние, щото две съседни държави въ продължение на 18 години да нѣматъ абсолютно никакви сношения помежду си. Последнитѣ събития на полско-литовската граница, обаче, заставиха Полша да скжса най-сетне съ едно положение, което я караше да търпи такива крайно ненормални отношения и да поиска да се установятъ най-сетне сношения, каквито всѣка държава има право да води съ съседнитѣ си държави. Трѣбва да отбележиме, че въ Полша не сжществува никаква враждебностъ спрямо литовцитѣ, съ които поляцитѣ жадуватъ да останатъ и за напредъ въ приятелски отношения, въ каквито сж били отъ вѣкове. Установяването на нормални сношения между Полша и Литва представя грамадни стопански предимства и за дветѣ държави, защото естествениятъ пѣтъ за износа на материали отъ северо-източна Полша за Балтийското море е презъ Литва по р. Нѣмень, а пѣкъ хинтерланда на литовскитѣ балтийски пристанища е именно северо-източна Полша.

Дължимъ тукъ да изтъкнемъ, че цѣлото полско общество единодушно желае приятелско съседство и сътрудничество съ литовцитѣ, като съ народъ свободенъ и независимъ, който обича своята земя, своя езикъ и собствената си култура. Всички просвѣтени поляци всѣкога сж заявявали, заявяватъ го и сега, че както съ други народи, така и съ литовцитѣ искатъ да сътрудничатъ за общия стремежъ къмъ мира, който е скжпъ, както за полския, така и за литовския народъ, — ми-

рътъ, който създава условия благоприятни за увеличаването придобивките на родната култура. Нека тукъ още да споменемъ, че на голѣмитѣ народни манифестации, които станаха както въ Варшава на площада „Юзефъ Пилсудски“ на 20. III. т. г., така и въ Вилно и въ други градове въ Полша, отъ множеството сж се носили плакарди съ надписи: „Полякътъ и литвинътъ сж братя“, „Ковно и Варшава трѣбва да вървятъ заедно“, „Искаме уния съ Литва“ и др. подобни, — а това най-добре показва приятелскитѣ и братски чувства на полското общество и народа спрямо Литва и литовцитѣ.

София, априлъ 1938 г.

~~187~~ 0,33 (1987)

Рл

6389

л 6389

О. Барбар

Полша и Литва